



Йордан Йовков

Платено

Тодор Опрев, един от богатите селяни, за когото казваха, че бил имал „сухи“ пари, прибираще навечер добитъка си и от час на час по се ядосваше: конете, кравите и телетата, измокрени от студения есенен дъжд, отънели като хрътки и премръзнали, или стояха на едно място, или ако тръгнаха, отиваха като замаяни не там, дето трябваше; овцете като че не виждаха вратата на саята, а се притискаха о стените и плетищата; кокошките и пилетата бяха все под краката на човека, кучетата се шураха из пруста и оставяха връз мазилката кални отпечатьци от пръстите си, прасета квичаха от глад, като че ги колежа. Такава неразбория и такава бърканица Тодор не беше виждал в двора си. И дето да стъпиш, все ще се подхлъзнеш, каквото и да похванеш – мокро, нечисто. Тодор тичаше нагоре-надолу, сърдеше се, караше се на слугата, умори се и капна, като да беше работил цял ден.

Но за да бъде Тодор тъй припрян, имаше и друга причина: когато излезе да прибира добитъка, той видя, че из пътя, отвъд каменната ограда на двора му, мина един човек, който много му домяза на Доде Лянката – един крадец, един разбойник, който на всичко отгоре беше убил човек затуй беше затворен. Тодор не беше уверен дали е Лянката – човекът беше с ямурлук, с качулка на главата. Освен туй ако е Лянката, какво търсеше тук, как е излязъл от затвора? „Пътник ще е някой – казваше си Тодор, – отива си човекът по работа.“ Друг път пък, като подигнеш очи нагоре и видеше каква мрачина пада, каква тъмна и черна нощ иде, той усещаше как страхът пропълзява в душата му и си казваше: „Лянката ще е, друг не е.“ Такава беше орисията му, да се бои от всичко и от всички. Имаше пари, а трябваше да се преструва, че е сиромах, и, разбира се, никой не му вярваше. От Доде си беше теглил най-много. Ще се напие и уж на сега ще му каже: „Бай Тодоре, какво ги правиш онез, мухлясалите? Народът няма да яде, а ти си правиш кеф да броиш лири и наполеони. Слушай ей! Ще ти дойда някоя нощ. Като нажежа пиростията и я турна на главата ти, ще ажеш де са парите не, ами и хоро ще играеш.“ Ето какъв беше тоя Доде. А пък се биеше по гърдите и наричаше себе си народен чияк. Добре, че го затвориха а то инак не можеше да се живя.

Като нареди и настани добитъка, Тодор се прибра в къщи. Той беше мокър, измръзнал и още от вратата го огря и го полъхна с приятната си топлина големият огън на огнището. Освен Тодорица и децата, в сянката и в светлината на огъня имаше още една жена, права с хурка на пояса, с широки стиснати устни. Тя беше Гина вдовицата, роднина на Тодора.

– Гино, как си дошла в таз тъмница? – каза Тодор, като тръскаше калпака си. – Не те ли е страх, че ще те изядат вълците?

Гина не го погледна, а обърната към огъня, продължаваше да си преде.

– Нека да ме изядат, та да се отърва. Като умра, с мене няма да се свърши света.

– Бре че време, че мокреж – каза Тодор. Той се спря, позамисли се и прибави: – Един чилик мина одеде покрай нази, много ми домяза на Лянката. Да не си е дошъл Лянката?

Гина спря да преде, опря вретеното на хълбока си и се обърна към Тодора.

– Лянката ли? Какво ще прави Лянката тука? Кой ще го пусне от тюрмата? Ще си дойде той, кога си дойде моя мъж от онзи свят. Я да оставим ний Лянката и да гладаме нази си – каза тя и започна пак да преде. – Аз тебе чаках, драгинко Тодоре, при тебе съм дошла. Че няма де другаде да си ударя злочестата глава...

– Какво има?

– Какво ще има. Нали през денеси умря единия кон, оттогаз ръцете ни са като под камък. Янко тъй се и помайва. Та съм дошла при тебе, имаш-нямаш, да ни дадеш да купим един кон, че не може. На, след тоз дъжд ще трябва да се оре, ще трябва да се сее. Да засеем нивите, да даде бог да станат, че като доде харман, ще се изплатим, с божа помощ – и на тебе, и на всички ще се изплатим.

– Тъй, а? Затуй ли си дошла? – каза Тодор, след като я изслуша докрай. – Затуй ли си дошла, а?

– Затуй, драгинко Тодоре...

– Нямам пари аз, отде да ги зема... Нищо не мога ти да...

– Щеш, драгинко, щеш. Ще ми дадеш, че сме свои.

Блясъкът на огъня заигра в сините стъквени очи на Тодора. Изглеждаше, че не се сърди, че дори се усмихва, а току избухна:

– Вий какви хора сте бе? Вий какво искате от мене? – завика той. – Отде-накуде мислите, че имам пари, отде ще ги зема, тарапана ли имам? Нямам, нямам! Аз да имам, най-напреж за себе си ще помисля, я ме виж! – той показа оръфаните си и разнищени ръкави. – Пари... Я ме остави, не ме карай да лудея. Остави ме, върви си!...

Той вика, гневи се, като започваше отново и повтаряше онова, което беше вече казал. Гина се пообади, но после стисна устни и замълча, като предеше сърдито. Без да каже нещо, тя се обърна, поприказва на прага сТодорица и си отиде.

„Хубаво е човек да бъде строг и да повика, когато потряба – мислеше си Тодор. – тъй по лесно се отърваваш от таквиз, дето дохождат да просят като цигани.“ Но като остана сам и се поразмисли, Тодор разбра, че не е направил добре. Не само трябваше да помогне на Гина, защото му е своя, защото тъй го иска човешината, но трябваше да и помогне, защото има да й дава. Трябваше да и даде нейните пари – туйто. Тя не знае, че има да й дължи (ако знаеше, насреща й не се стояваше), но той знае това. Преди година, когато Пано, мъжът й, беше още жив, те се намериха веднаж с него на пазаря в града. Пано беше продал две даначета и имаше пари. Без нужда, сякаш само от завист, че кесията на Пана е пълна, Тодор му поиска пари назаем. Той често тъй искаше пари искаше при, само за да покаже, че уж няма. Пано му наброи на ръката четири хиляди лева. Даде му ги насаме, между четири очи. А на връщане каруцата го затисна и той умря. Тодор помисли, помисли да върне ли парите, или не и тъй като никои не знаеше, спотаи се и не ги върна. Колкото и да си блъскаше главата, гина не можа да разбере де бяха отишли парите от даначетата.

„Нищо не е да извадиш и да ги дадеш – мислеше си Тодор, като се мъчеше да залъже съвестта си. – Добре, ама всички ще отворят уста и ще рекат: има. Нека сега стоят тъй, че сетне ще видим“ – каза си той и на тая мисъл се успокои.

Вечеряха, Тодорица и децата си легнаха, легна си и Тодор. Но като изкара един сън, той се събуди и вече не можа да заспи. Мина в хаея, постъкна огъня и седна близо до него. Спомни си пак за Пано, за Лянката. По едно време чу как вятърът зави навън и по стъклото на прозореца зашиба дъжд. Тодор помисли, че в тая тъмна нощ може да се отвори някой вратник и да излезе добитъкът или вълк да прескочи в саята и да издуши овцете. Тая грижа тъй го завладя, че стана и макар да имаше за правило да не излиза нощно време, отвори вратата. Полъхна го хлад и дъждовни капки. Най-напред нищо не виждаше, после понавикна на тъмнината и ето че току пред него зашава нещо, мярна се сянката на човек, доде в светлината, която излизаше от вратата. Тодор позна кой беше и от страх изгуби дума и ума: пред него стоеше Лянката!

– Добър вечер, бай Тодоре – започна Лянката шепнешката. – Какво правиш, как си? Хи, че дъжд измокри ме до костите. Я какъв огън! – каза той, като надникна от вратата. – Е, бай Тодоре, щеш не щеш, ще ти бъда гостенин. Да вляза да се постопля? Какво ще речеш?

Той лезе сам, без да чака даго поканят. Тодор съобрази, че едничкото средство отсега нататък да се спаси от тоя страшен човек е да бъде

любезен с него.

– Влез, Доде, влез. Влез се огрей – заговори той, като тръгна след Лянката. – Ти си пътник човек, седни, огрей се. Аз бях легнал, пък се събудих. Чувам вятъра, чакай, рекох, да стана да пообиколя добитъка. Огрей се, огрей се ти...

Лянката седна в къта и простря ръце срещу огъня. Той беше дребен, сух, със скулесто лице, с големи увиснали мустаци, наполовина черни, наполовина бели. Очите му бяха малки, черни, живи, горната му устна, цепната по средата и дръпната нагоре, откриваше предните му зъби, от които липсваше един и там зееше черна дупка. Както гледаше и както се подсмиваше, ще речеш, че по-добър човек от него няма. Тодор забеляза, че Лянката е бръснат, а главата му е ниско остригана, като на войник.

– А! Сладко нещо е огъня, бай Тодоре – каза Лянката, като все печеше ръцете си. – Хубаво е, нали?

– Хубаво е, как да не е хубаво. Аз понякогаж, да ти кажа ли, стана, набухам го хубаво, па седна при него. Огъня – то само да го гледаш. Топло, свети.

– И лампа не ти трябва. Я виж как свети.

– Може и парите си да преброиш. Ти броиш ли ги онез, мухлясали-те? Ох, мамо, да ги имам, и аз ще си ги броя.

Тая неочаквана закачка изненада Тодора. Той потръпна, но се усмихна и каза:

– Шега си биеш, Доде. Какви пари?

– Ще видим – каза Лянката, стана, отиде бързо до вратата, която водеше в одаята, дето спяха домашните на Тодора, спря се и се поослуша.

– Кой е тука? – каза той.

– Децата спят там.

Лянката притвори добре вратата и я заgrimчи отвън със закачалката. Той огледа набързо стаята, след туй се обърна към Тодора. Малките му очички светнаха, лицето му стана страшно. С вперен поглед в Тодора той подскочи като котка и докато Тодор се оборава, видя над главата си голям остър нож.

– Парите! – изсъска Лянката... – Изядох те!

Тодор го гледаше с опулени очи, изплашен.

– Е, Доде... и ти, Доде... Доде...

– Казвай де са парите!

– Бе какви пари? Нямам пари аз!

Тия думи Тодор каза с някаква отчаяна решителност, готов както се

виждаше, да упорства докрай. Лянката спусна ножа и го прибра в пояса си.

– Добре. Виждам, че ще трябва да ти туря владишка шапка. Де е пиростията! – Лянката погледна в комина, откачи една голяма трикрака пиростия ия хвърли в огъня. – Нека се нажежи, па като я нахуля на шията ти, ще кажеш парите не, ами хоро ще играеш...

Някой напъна вратата на одаята отвътре. Чу се гласът на Тодорица:

– С кого приказваш, Тодоре?

Лянката се обърна и погледна Тодора. Като че сега беше най-страшен...

– С един чияк приказвам.

– С един приятел – пришепна Лянката.

– С един приятел...

– Що си запримчил?

– То не е твоя работа сега! – разсърди се Тодор и за да угоди на Лянката, още по-сопнато прибави: – Стой си там ти и си спи. Аз знам какво правя, аз си знам работата.

Тодорица вече не се обади. Поусмихнат, Лянката гледаше огъня. После заговори, кротко, човешки, като че нищо не е било, питаше Тодора за туй, за онуй. Тодор също се поотпусна и се разприказва, дори помисли че опасността е минала. Изведнъж Лянката замълча и се усмихна – от тая усмивка Тодор се боеше, – погледна пиростията, която беше се зачервила, погледна след туй към одаята и се послуша. И както порано, скочи и Тодор пак видя ножа над главата си.

– Парите! До утре ли ще ме разиграваш? Парите!

Той бодна с ножа Тодора по едното рамо, бодна го и по другото. Тодор се повлече из стаята, прегърна краката на Доде и заплака:

– Доде, моля ти се... Доде...

Вратата на одаята пак се задърпа.

– Какво става там, човече, отвори! – завика Тодорица, която беше разбрала, че става нещо лошо.

– Отвори, Тодоре, ще викам! Ще викам!

Лянката погледна за миг към вратата и решен да не обръща внимание на Тодорица, насочи пак ножа си към Тодора.

– Парите! Казвай де са парите!

Но ето че сред писъците на Тодорица, сред охканията и молбите на Тодора, чу се, че някой вика вън на двора. След малко силно се похлопа.

Лянката бързо се затече до огнището и дръпна главните, някои от които пламтяха, и ги мушна в пепелта. Огънят загасна, в стаята стана

ТЪМНО.

– Върви отваряй! – пришепна Лянката на Тодора.

Като пиян, Тодор се изправи, заклати се и тръгна към вратата. Току зад гърба му вървеше Лянката. Когато Тодор отвори вратата и излезе вън, Лянката се плъзна настрана и се изгуби в тъмнината. Навън пицяха вече стражарски свирки. Защото ония, които хлопаха вън, бяха двама стражари от града. Като разбраха, че са връхлетели върху избягалия затворник, когото търсеха, те разгършуваха къщата, дигнаха цяло село на крак, но от Лянката нямаше ни помен.

На сутринта, ни жив, ни мъртъв от страх, още неизтръпнал от болезките на раните си (ни една от раните му не беше тежка – Лянката само беше го пободвал с ножа си), Тодор стоеше пред огъня у дома си. Дохождаха съседи, мъже, жени, разпитваха кое как е било, приказваха. Тодор като че не чуваше, похващаше се тук, похващаше се там, гдето имаше рана, охкаше и мълчеше. По обичая си, той се показваше по-нещастен, отколкото беше. „Всяко зло за добро – мислеше си той. – Ще кажа, че ме е обрал Лянката, и ще ме оставят на рахат. Никой вече няма да ми иска пари“. Около него приказваха, гълчаха, той си мълчеше. Но като дойде Гина вдовицата и заприказва, той даде ухо и се послуша.

– Не ме хвана сън нощес – разправяше Гина. – Сънувах стопанина си, злочестия, сънувах Пана, че седи на прага, държи един пръстен, превърта го между пръстите си и дума: „Не е моя пръстен тоз, моя пръстен беше други.“ Па се събудих.

Гина се обърна и забеляза, че Тодор я слуша, и продължи:

– Кога ми се случи да сънувам Пана, вече сън не ме хваща. Станах, запалих кандилото, прекръстих се пред иконата. Не мога да разбера кое време е. Излязох на двора, току претопуркаха коне, гледам – двама жандари. Кой там? Аз, рекох. Да додем, казват, да се поизсушим, че сме мокри. Какво ще правят при мене? Гледам, драгинко Тодоре, у вас свети. А пък да съм чула нещо, я вик, я плач – нищо не чух. У мене, рекох, няма място, ама виждате ли там, дето свети? Там е къщата на Тодор Опрев. У него има място и за вас, и за конете ви. Там идете...

– Тъй ли им каза? – попита Тодор. Той изглеждаше съвсем учуден.  
– Тъй ли им каза?

– Тъй им казах.

– Ама ти ли ги прати у нас?

– Ех, драгинко Тодоре, че нали туй ти разправям.

– И Пана си сънувала, а?

Все тъй замислен, вгълбен в себе си, Тодор стана, като си

повтаряше: „Ти си ги пратила... ти си пратила джандарите... господ те научил, ти си ги пратила.“ Той отиде в одаята, позабави се и след малко се върна, като държеше сноп банкноти. Не амо ръцете му, цял трепереше като от треска.

– На, вземи тез пари – каза той и подаде парите на Гина. – Нали вчера ми искаше да си купите кон, вземи ги. Мене ме обра онзи хайдук, Лянката, всичко ми взе. Ама ти ги вземи тез пари... свърши си работа. Вземи ги...

Гина държеше парите, смаяна. А Тодор седна пак на мястото си, де-то седеше по-рано, улови се с дясната ръка за лявото рамо – там най-много го болеше – позамисли се и нисичко, като на себе си, каза:

– Беше. Свършено. Платено!

– Какво свършено, какво платено – каза Гина, като все държеше парите в ръцете си. – нищо не разбирам. Тез пари не мога да ги взема, драгинко Тодоре. Снощи ти исках, ама сега не ща...

– Вземи ги! – отчаяно, с болка в гласа си и извика Тодор. – Да не съм луд да ти давам мои пари. Тез пари са твои – когато Пано продаде даначетата, даде ми ги назаем. Сега ти ги връщам.

Лицето на Гина пламна.

– Виж де били парите от даначетата – каза си нисичко тя. – А защо мълча досега? – завика високо тя. – Да ме мъчиш мене, една вдовица...

– Остави ме! Върви си! – разсърди се Тодор. – Събирал съм ги лев по лев, та да ти ги върна, затуй ги забавих. Ще се кара пък. Мене ме обраха, аз нямам, отсега натъй аз камъни ли ще ям, то моя работа. А ти вземи тез пари и си върви. Върви си!...

Той се хвана пак за рамото, позаклати се и както по-рано, си каза:

– Беше. Свърши се. Платено!

КРАЙ



Източник: Словото

Набиране: екип на abc дизайн, Иван Иванов, Essme или Елина Мирчева

**Публикация**

Йордан Йовков, „Събрани съчинения в шест тома“, Том трети; „Български писател“,  
С. 1977. Под общата редакцията на Симеон Султанов.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7853>]